

ЗАДУЖБИНАРСТВО КРАЉА МИЛУТИНА

1. Увод

1.1. Стефан Немања и почеци самосталне српске државе

Са Стефаном Немањом, почињу се јављати тежње да српска држава постане самостална, што је касније и било остварено, када је Немања извојевавши победу над својом браћом постао самоуправни господар српских земаља са титулом Велики жупан.

Стефан Немања је поставио темеље самосталној, сувереној држави која ће постојати независно од византијског царства. Први покушај за Немањино осамостаљење од Византије, догодило се у склопу византијско-млетачког сукоба, 1171. године. Немања је овде, на подстицај Венеције и уз подршку Угарске, ушао у рат, 1172. године, али овај покушај није успео. Немања, не посустајући и даље ради на стварању савеза са моћним европским државама за борбу против Византије. Посебну пажњу, Немања је посветио сарадњи са немачким царем Фридрихом I Барбаросом, најмоћнијим владарем Европе. Он се тада спремао у трећи крсташки поход, који је требало да прође и преко српских територија. Због тога су се ова двојица владара срела 1189. године у Нишу, када је Немања понудио сарадњу и помоћ у освајању византијских територија, али на то Фридрих није пристао, јер тада није желео рат са Византијом.

У току своје владавине, Немања се у потпуности ослањао на Цркву. Он јој је помагао у материјалном и духовном јачању, давајући јој велике поседе и повластице, које су доприносиле јачању институције Цркве у младој Немањиној држави. Ту своју пожртвованост према „олтару Божијем“, Немања је показивао и градњом великог броја манастира и Цркава (Манастир Светог Николе и Свете Богородице на ушћу реке Косанице, у Топлици, храм Светог Ђорђа, подигнут у Расу, а познатији као Ђурђеви Ступови, а као његову гробну цркву и најимпозантнију грађевину, сазидао је манастир Студеницу. Њему се приписује и манастир Светог Николе на Ибру, у месту Казановићи, или познатији као

Кончул, затим му се приписује црква Свете Богородице бистричке, на реци Бистрици, а док је владао као обласни господар у Нишу, сазидао је цркву Светог Пантелејмона, а заједно са својим сином Савом је обновио опустели манастир Хиландар, где се и повукао после свога уклањања са престола, 1196. године.)

1.2. Живот краља Милутина

Следећи пример родоначелника династије Немањића, Стефана Немање, сви његови потоњи наследници су настављали рад на учвршћавању самосталности српске државе и Цркве. Тако је његов син, Стефан Немања добио, 1217. године, краљевску круну и од тада се назива „провенчани краљ“, а Србија је постала краљевина. Његов други син, Растко, у монаштву Сава, је, 1219. године, издејствовао код патријарха цариградског Манојла I Харитопулоса Сарантена самосталност српске Цркве са достојанством архиепископије.

„Месеца октобра, 29. дан, житија и дела благочестивога и христољубивога и светороднога, моћнога и самодржавнога са Богом, Господина, краља, Стефана Уроша (II, званог Милутина, 1282-1321), праунука Светог Симеона Немање, новог мироточца српскога, и унука првовенчаног краља Стефана, и сина великога краља, Стефана Уроша Г”¹. Овим речима, почиње житије краља Милутина од архиепископа Данила II, који је на најбољи начин приказао живот овог краља српског и Светитеља Божијег. Показао га је не само као световног владара, већ и као градитеља светих Божијих Цркава и манастира.

Свети краљ Милутин, био је млађи брат краља Драгутина, и син краља Уроша и краљице Јелене. Био је од својих благочестивих родитеља васпитан у свакој доброј науци и богоугодној побожности. Још као млад, вели животописац Данило, „овај младић, био је Богу мио и благодаћу Божијом означен“. Био је добар пастир повереног му народа у својој области, „њихов добри учитељ и наставник, ненасити градитељ божанских цркава и манастира, и не само градитељ, него и обновитељ палих и порушених“. Све ово, пак, Милутин чињаше у намери „да све приведе ка истинитој вери“ јер и сам беше

¹ Архиепископ Данило „Животи краљева и архиепископа српских“, српска књижевна задруга, 1935. Београд, стр. 77.

благочестиви ревнитељ у вери Православној². Он на престолу наслеђује свога брата, Драгутина, 1282. године, на име, због неспособности за даље управљање државом због физичке повреде, када је пао са коња код града Јелача и повредио ногу. Драгутин је на сабору у Дежаву, 1282. године, одлучио да га на престолу наследи његов брат, краљ Милутин, а он се био повукао и владао је као краљ западним деловима Србије, од Рудника до Требиња и Конавља, а ускоро после поделе, 1284. године, од Угарске је добио Београд, Мачву, североисточни Срем, а у северној Босни је добио жупе Усору и Соли. Његова престоница је била у Београду и Дебрцу³.

Милутин је већ првих година своје владавине освојио завидне делове византијског царства: Полог, Скопље, Овче поље, Злетово и Пијанец. Идуће, 1283. године, заједно са својим братом Драгутином, стигао је до Свете Горе и Егејског мора. На северу, његов брат, Драгутин, имао је проблема са пљачкашким упадима двојице бугарских великаша, Дрмана и Куделина, који су се били учврстили у граду Ждрелу. Захваљујући помоћи Милутина, Драгутин је победио ову двојицу великаша, освојио Ждрело и својој држави припојио области Браничева, 1291. године. Завршетком ових освајања, почели су преговори о миру са Византијом, и они су вођени веома дуго (1297-1299). Један од Милутинових услова за склапање мира, био је да склопи брак са неком од византијских принцеза. Када му је цар Андроник II понудио своју сестру Евдокију, краљ Милутин је то одбио, те је Андронику остало, ништа друго, него да за краља Милутина да своју шестогодишњу ћерку Симониду. Занимљив је опис краља Милутина који нам даје византијски изасланик, Теодор Метохит, када, 1299. године долази на преговоре са Урошевим сином, поводом брака са византијском принцезом, и каже: „И сам краљ се веома био накитио и читаво тело празнично оденуо, претрпавши се драгим камењем, бисерјем и нарочито златом – колико је год могао. Цео двор је блештао од свилених и златом извезених тканина. Изабрани, који су били код њега, били су опремљени и достерани врло необично и гиздавије него што је то било раније, и читав овај приказ био је по угледу на царски, колико је могуће било пратити ромејску

² Поповић, Јустин, архимандрит „Жтија светих за октобар“, издање манастира Свете Ђелије код Ваљева, 1977. Београд, стр. 648.

³ Веселиновић Р. „Историја српске Православне Цркве са народном историјом“ Београд, 2010. године, стр. 29.

племенитост“⁴. Тиме је, 1299. године, коачно закључен мир измљђу Византије и Србије, али ово није био крај Милутиновим ратовањима. Уследио је дуги грађански братоубилачки рат између краља Драгутина и краља Милутина, који је са, краћим престанцима, трајао до 1312. године, када су се браћа измирила.

Захваљујући дугогодишњем миру, и сређивању односа са Византијом и својим братом Драгутином, Милутин је сада могао да се посвети економском и привредном јачању државе. Нарочито је настављено са развојем рударства, што је омогућило Милутину да располаже довољним средствима којима ће постати један од највећих српских ктитора из династија Немањића.

2. Задужбинарство краља Милутина

„Четрдесет година владања краља Милутина је време које ће бити највише упамћено по његовом задужбинарству. Млађи извори, приписују му градњу четрдесет храмова: „Сав се био предао божанској служби и био заузет изградњом цркава и манастира којих је за свога живота подигао четрдесет“. Градитељском делатношћу овога краља, обухваћени су храмови по земљи Србији и ван ње (Солун, Света Гора, Цариград, Света Земља). У Србији обнавља катедрале и манастире, метохе...“⁵

Први попис задужбина краља Милутина налазимо у тринаестој глави студеничког типика која говори о постављењу игумана и каже: „А када се овај (игуман) поставља, овако да бива: да се окупе економ и еклисиарх са најстаријом братијом и да иду самодржавном господину све српске земље и молбу њему узашљу, како би дошао у манастир овај. И да узме са собом епископа и игумане Светог Ђорђа у Расу и Светог

⁴ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 24-25.

⁵ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 9-11.

Николе у Топлици, и другог Николе у Казановићима, и другог Светог Николе у Дабру и Светог Ђорђа у Дабру...“⁶

Задужбинарство краља Милутина детаљније можемо пратити на основу његовог житија од архиепископа Данила II. Тако Данило у овом житију наводи да је градио манастире не само у целој српској земљи, него „и по целој великој Романији, и у самом великом и новом Риму, Цариграду, сазда Цркве“⁷. Он даље говори о великим добротинствима краља која је чинио по Светој Земљи и Светом граду, Јерусалиму, дајући небројано благо. У византијској престоници, Цариграду је такође зидао божанствене цркве „давањем безбројног злата свога, постави ксенодохије (старопријемнице) т. ј. болнице, и ту начини мноштво одара ради почивања болнима“⁸. Овај благочестиви владар је својим здањима украсио и Свету Гору Атонску „Испунивши (је) многим милостињама, и сазидавши свете цркве, украси их и просвети“⁹ Он је, такође, из основа срушио и подигао катедралну цркву у манастиру Хиландару, утврдио је манастир Хиландар великом тврђавом и подигао велике пиргове. У Солуну је подигао „царске дворе и сазда цркву у име светог архијереја Христова, Николе и цркву у име светог Христовог мученика Георгија“¹⁰ У земљи српској, сазидао је „дом Пресвете Богородице добре Хранитељке рода хришћанскога у месту званом Трескавци [...] такође и дом светог мученика Христова, Георгија у држави кичевске области [...] и сазда цркву Успења Пресвете Богородице, звана епископија прирзенска, и такође цркву Благовештења, која је епископија грачаничка, и цркву звану Тројеручица у славном граду Скопљу, и цркву светог Георгија на реци Серави, и цркву светог Константина у Скопљу, и цркву светог Георгија нагоричскога у месту званом Студеници, у дому Пресвете Богородице, сазда цркву на име св. праведника Јоакима и Ане, и у Дабру цркву Христова мученика Георгија, у месту званом Ораховица, и цркву св.

⁶ „Студенички типик – цтароставник манастира Студенице“ Народна библиотека Србије, завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994. године, стр. 73.

⁷ Архиепископ Данило „Животи краљева и архиепископа српских“, српска књижевна задруга, 1935. Београд, стр. 99.

⁸ Архиепископ Данило „Животи краљева и архиепископа српских“, српска књижевна задруга, 1935. Београд, стр. 101.

⁹ Исто, стр. 99.

¹⁰ Исто, стр. 102.

мученика Христовог Никите, близу града Скопља“¹¹ Поред тога што је Милутин неке цркве градио из темеља нове, он је и обнављао старе, много мање већ постојеће цркве, као нпр. манастир Свете Богородице Љевишке у Призрену, манастир Грачаницу код Приштине, манастир св. архиђакона и првомученика Стефана у области Бањској у близини Косовске Митровице...

2.1. Манастир Богородице Љевишке

Према археолошким налазима на месту данашње цркве Богородице Љевишке у Призрену се налазила још од времена Светог Саве, стара црква која је већ била оронула „широка и уска, стара црква, притиснута великим двоводним кровом“¹².

Изградња нове цркве је отпочела 1206. или 1207. године. О овоме нам говори натпис од опеке на спољашњем зиду централне апсиде. О изградњи цркве, старали су се епископ призренски Дамјан и Сава (каснији архиепископ Сава III). Оснивачка повеља ове цркве није сачувана, али постоји повеља његовог сина, краља Стефана из 1326. године, при чијем настанку је коришћена и ранија повеља краља Милутина цркви Богородице Љевишке у Призрену. На основу тог документа, сазнајемо да се имовина којом се издржавала црква, формирала у дужем временском периоду „нешто је даровано у време архиепископа Саве, а потом остало у време његовог наследника, архиепископа Никодима. „И имаће поповско у Ђурђевиштима и с људима што седе на њему, што је дао родитељ краљевства ми са архиепископом Савом и са архиепископом Никодимом да су црквени и да работају цркви што им је закон“¹³ Са спољашњег натписа на цркви сазнајемо доста о обавезним давањима помоћи цркви: „У свако садашње и будуће време, годишта, зими и лети, свих времена што сам даровао ја, господин, сваки дан да се даје мертиг на порту,

¹¹ Исто, стр 103.

¹² Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 40.

¹³ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 44 - 45.

сваки месец по четири кабла брашна, два кабла пшеничног, а препростог друга два кабла, каблима месечним којима је давано Николи, протомајстору и Астрапи, протомајстору; сваки месец чабар вина, истим чабром месечним Николиним и Астрапиним док се црква зидала и пописала и на два месеца истим каблом кабал соли“¹⁴. Црква Богородице Љевишке је врло рано опустела, у време прве и друге сеобе Срба (1690 - 1737). Црква је још пре 1756. године, била претворена у џамију, коју су Турци називали Атик (стара) или Цума (џамија), на постојећем звонику је био постављен минарет. Црква је у том периоду изнутра омалтерисана, при чему је страдало доста фресака. Тек после ослобођења Призрена, 1912. године, Богородица Љевишка, поново је постала хришћански храм. Тек 1950. и 1953. године, изведена је рестаурација целокупне цркве и тада је цркви враћен првобитни облик и сачуване су све првобитне фреске. Поред богатог и врло раскошног фрескосликарства, овај храм се истиче и ведрином своје атмосфере. Ту су приказани чланови династије, архиепископи српске цркве и епископи призренске епархије. Портрет краља Милутина у Богородици Љевишкој је израђен на, до тада, непримењив начин. Израђена је на црвеној подлози, а краљ је овде приказан у црном сакосу, какав носе византијски цареви, са купастом круном на глави, која је украшена бисерима и драгим камењем. На овај начин су се приказивали тадашњи византијски владари. Занимљиво је и то да на овој фресци, Милутин није приказан са својом задужбином, али постоји могућност да је на неком другом месту у храму био његов портрет са овом задужбином, али да није сачуван.

2.2. Грачаница

У темељима данашњег здања манастира Грачанице крај Призрена, налази се основа храма са почетка XIII века, која је била знатно мања. Почетак градње се везује за годину 1310. У почетку је овај манастир био посвећен Благовестима Пресвете Богородице (тако га и помиње архиепископ Данило у свом делу), али се у каснијим изворима наводи као манастир који је посвећен Успењу Пресвете Богородице. Да је ово заиста задужбина краља

¹⁴ Исто, стр. 46 - 47

Милутина, видимо из описа архиепископа Данила, и повеље која је исписана на зиду храма и ктиторског портрета који се налази унутар храма. За њу Данило каже да краљ подиже «и цркву Благовештења Пресвете Богородице, која је епископија Липљанска»¹⁵. Из текста повеље који се налази на зидовима Грачанице, сазнајемо да је на месту садашњег здања манастира Грачанице постојала знатно старија црква, и каже: „Видех (Милутин) разрушеније и паденије свете Богородице Грачаничке, епископије липљанске, сазидах из основа и пописах и украсих је изнутра и споља“¹⁶ Текст ове грачаничке повеље је исписан на правоугаоном пољу ширине 180 цм и висине 150 цм. Она се налази изнад врата која воде из капеле у опходни брод. Повеља има 53 реда и завршава се краљевим потписом и годином 6830. (1321) који се налази у доњем десном углу повеље. Година написана на повељи се сматра датумом завршетка изградње Грачанице. Ова повеља уједно чини и посебни скуп одредби који је назван *Закон стари србљем* састављен од 11 чланова, где се набрајају обавезе зависних људи. После Маричке битке, 1371. године, почињу велика разорења и страдања Грачанице, јер према једној турској повељи, у једном од пиргова Грачанице је спаљено мноштво људи и књига. Највероватније да је манастир после Косовске битке потпуно похаран. Из једног турског извора из 1570. године, наводи се манастирско имање и прихватање манастира да за турски двор одгаја соколове, што му је доносило извесне пореске повластице¹⁷. Што се тиче архитектуре и фрескописа храма, Грачаница је једно од најлепших и најоригиналнијих остварења. Грађена је на темељима базилике из XI века. У својој основи садржи уписани грчки Крст који представља и основу новонасталог српског византијског стила о којем ће бити речи касније. Краљ Милутин је овде приказан у ставу тријумфа, а његова фигура је изузетно наглашена сликањем на посебном месту, у прилазу између припрате и наоса. Он је приказан на јужној десној страни, а краљица Симонида на левој, северној страни. Овде је краљ Милутин насликан са моделом своје задужбине у рукама. Занимљиву фреску овде представља и светородна лоза Немањића на којој анђели доносе круну краљу Милутину, а у овом стаблу није приказан Милутинов син, Стефан, касније прозван Дечански, вероватно из разлога

¹⁵ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 52..

¹⁶ Исто, стр. 55.

¹⁷ Види: „Задужбине Косова“, Призрен – Београд 1987. године, стр. 97.

што је хтео насилно да склони свога оца са престола, те је због тога био ослепљен и послат у Цариград.

Грачаница се доживљава као симбол лепоте и када је реч о архитектури и када је реч о њеном фрескопису. Градитељи су се у многоме више старали о њеном спољашњем изгледу, него унутрашњем устројству, те су касније фрескописци имали извесних потешкоћа са простором. Није сигурно доказано да је фрескопис Грачанице дело познатих сликара Михаила и Евтихија, али се може узети као врло вероватно.

2.3. Манастир Бањска

Манастир Бањску са катедралном црквом светог архиђакона и првомученика Стефана, саградио је краљ Милутин између 1313. и 1317. године. Ова црква је била намењена „за чување и покој блаженог и благоугодног његовог тела“. Током највеће задужбинарске активности Милутинове, на челу ове епископије бањске, налазио се истакнути ранији хиландарски игуман, а потом и архиепископ и књижевник Данило II. У његовим описима, сачуван је прегршт података о изградњи овог манастира. Како он тамо говори, пре но што је почео градњу, Милутин се саветовао, пре свега са својим братом краљем Драгутином, својом мајком, тада монахињом, Јеленом, и са архиепископом Савом III. Оснивачка повеља манастира Бањске по свом обиму и садржини надилази све Милутинове повеље. Ова повеља је настала у размаку од 1314. до 1316. године, а потом је накнадно потврђена од стране новоизабраног архиепископа Никодима, 1317. године. Ова повеља једина наводи списак епархија и епархијских епископа српске архиепископије. У њој налазимо и разлог због кога је Милутин решио да овде сазида своју гробну цркву: „Нађох храм овог светог првомученика, апостола и архиђакона Стефана порушен и разорен, па га изнова саздах, и рекох да никако не буде архиепископији ни митрополији ни епископији, већ само игуманству за опште жилиште монасима“¹⁸. Манастир Светог Стефана је назван Бањском због тога што се налази на извориштима многих вода, ово

¹⁸ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 83.

место је такође било богато и рудама злата, те се због тога један метох манастира зове Златни камен. У овом крају је било најразвијеније рударство, зато се у Бањској повељи помињу многи термини и топоними из ове области (рударје, рудине, златни камен, медни поток, Сашка река, стара рупишта, кола - топионица).

О лепоти Бањске, на свој начин, колико природа списа допушта говори и служба краља Милутина: *„Пресветлу лавру првомученику подигао јеси, и мноштво инока у њој, сакупио јеси – да Христа славе непрестаним гласима, а што тебе прослави, твоја црква светла и преукрашена као рај божанствени види се, гробницу моштију твојих, свети, имајући, светови различни, многолике твоје добродетељи, твога спомена хвалитеље облагоухавају“*¹⁹.

Манастир Бањска, иако тако богато и велелепно изграђена, почела је врло рано да пропада. Тако у изворима налазимо податке да је почетком XV века, цркву и књиге захватио велики пожар. У другој половини XV века, манастир је вероватно опустео; путописац Курипешић наводи да је Бањска разорена под наредбом султана, јер су се у манастиру окупили хришћани избегли из заробљеништва. У XIX веку, Бањска је претворена у џамију, и као таква, служила је све до Првог светског рата²⁰. Иако је Бањска била један од најлепших споменика српске средњовековне архитектуре, сазидана по узору на Богородичину цркву у Студеници, није се дуго одржала, те тако данас једва да имамо неке материјалне остатке тог првобитног здања.

2.4. Манастир Светог Ђорђа у Нагоричину

О овом манастиру сазнајемо на основу натписа на гранитној плочи изнад западних врата: „Изволенијем Божијим, сазда се дом светог и великославног мученика Христовог, Георгија, у дане светородног и превисоког краља Уроша Милутина и Богом самодршца све српске земље и поморске при благочестивој краљици Симониди и при игуману Антонију,

¹⁹ Исто, стр. 89.

²⁰ Види: „Задужбине Косова“, Призрен – Београд 1987. године, стр. 91.

године 6821. (1313). Те године краљ изби Турке²¹. Док се о осликовању манастира говори у натпису који је из нешто каснијег периода (1318. године) при игуману Венијамину.

Фреске у овом манастиру, као и све остале храмове, задужбине краља Милутина, осликали су Михаило и Евтихије и то су њихови најбољи радови. Они су осликали цео циклус календарских сцена (минолог) који је сличан оном из манастира Грачанице. О томе да су заиста Михаило и Евтихије фрескописци овог храма, имамо податке и од самих сликара који су се потписали: „На штиту једног од светих ратника стоји написано: „Руком Михаила зографа“. Тако чини и други сликар Евтихије на штиту светог Теодора Тирона²².

Први помен овог манастира имамо у тринаестом поглављу студеничког типика и он се тамо назива „Манастир Светог Ђорђа у Дабру“.

2.5. Мање Милутинове задужбине

Богородица Тројеручица у Скопљу. О овој Милутиновој заужбини најмање знамо. Ова скопска саборна црква, обновљена је вероватно 1299. године, јер према опису византијског изасланика, ово је велелепна грађевина, најлепша у целој области. Усваја се да је у овом храму на Васкрс (16. априла) 1346. године, обављено и крунисање краља Душана за првог цара. Овај манастир се помиње и у једној повељи манастира Хиландара у којој Вук Бранковић, 1372. године, на молбу Хиландараца, додељује Хиландару келију у Скопљу некада славни манастир Светог Ђорђа, и тиме га претвара у хиландарски метох²³.

Католикон манастира Хиландара. На месту оронуте и веома старе првобитне катедралне цркве у Хиландару, коју су сазидали Симеон и Сава, краљ Милутин подиже ново велелепно здање. О овој градњи нам нешто мало говори архиепископ Данило: „Овај христољубиви краљ, божанствену цркву овог светог и Богом подигнутога места званог Хиландар која беше првог здања, од основа разоривши и већу сазида и украси сваким

²¹ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 70.

²² Исто, стр. 74.

²³ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 64 - 69.

различитим лепотама нештедемице дајући много злата... И подиже велике пиргове... који су на томе светом месту и снабде их да их се не дотакне љута звер и да не зграби туђин његов труд“²⁴. О тачном времену градње Хиландара имамо више података. О градњи манастира Хиландара, такође, сазнајемо из повеље краља Милутина, која је издата 1302. године. Из ове повеље такође сазнајемо више и о градњи пирга Хрусије, који се налазио на приобаљу и имао је одбрамбену улогу. Такође се Милутину приписује градња манастирске трпезарије, иако за ово нема поузданих доказа.

Црква посвећена Јоакиму и Ани, краљева црква у Студеници. Поред већ постојећег велелепног катедралног храма који је подигао Стефан Немања, подигнут је и знатно мањи, али не мање лепши храм посвећен Јоакиму и Ани. Он представља градњу посебног типа који скоро да нема паралелу, изузев донекле саградњама српског светогорског манастира. О подизању овог студеничког параклиса сведочи нам и урезани натпис из кога се поред времена градње (1313. година) сазнаје да је здање настало трудом студеничког игумана, протосинђела Јована.

Краљев ксенон у Константиновом граду. У Цариграду, Милутин је подигао знаменити манастир посвећен Светом Јовану Крститељу. Поред овог манастира, основана је и болница која је уживала велики углед. Овај манастир је остао упамћен и код самих Грка, као „краљев ксенон“. „Сазда божанствену цркву давањем безбројнога злата свога и начини многе дивне и прекрасне палате и постави ксенодохије (странопријемнице) т.ј. болнице и ту начини мноштво одара ради почивања болнима“²⁵. Овде је поред лечилишта основана и школа у којој су се образовали млади људи који су тамо боравили. У манастиру Продрому (како се још назива), боравио је 1313. године и хиландарски игуман, а потоњи архиепископ српски Никодим, који је ту и довршио превођење типика Светог Саве Освећеног, који је започео Свети Сава.

Манастир светих арханђела у Јерусалиму. О овој цркви имамо много издашније податке од неких каснијих извора, као што су Душанова повеља, која је издата 1350.

²⁴ Исто, стр. 91-92.

²⁵ Архиепископ Данило „Животи краљева и архиепископа српских“, српска књижевна задруга, 1935. Београд, стр. 101.

године: „Виде царство ми, божанствени храм светих архистратига Михала и Гаврила засидан од прародитеља ми у богољубљеном граду Јерусалиму... које господин мој први дед царства ми, свети краљ Урош подиже и укрепи, поред тога господин и родитељ царства ми, свети краљ Урош Стефан потврди и приложи“²⁶.

3. Смрт краља Милутина

Дана, 29. октобра 1321. године, умро је краљ Милутин. У неким од његових последњих задужбина, које су настале у кратком временском периоду пред крај његовог живота, може се приметити како краљ почиње да копни, примећивало се да болује од неке болести која је брзо напредовала. Смртни час га је задесио у Неродимљу, али по његовој вољи, био је пренет и сахрањен у својој задужбини Бањској, коју је и сам предвидео за гробну цркву. Одмах после његове смрти, дошло је до ратова око престола. Појавила су се три наследника, најпре Драгутинов син, Владислав и два сина Милутинова, Константин и Стефан, назван Дечански. У Србији је метеж био неописив, чак су неки одметници нападали и поворку која је носила тело почившег краља, мислећи да га опљачкају. Ове прилике, које су настале поводом смрти краља Милутина, описује и Данило II и каже: „На многим местима јављали су се пукови војника, мислећи да постигну неку своју вољу и да уграбе нешто од оних који носе тело блаженога, јер у то време, као што рекосмо, беше велики метеж“²⁷. Краљево тело је у Бањској почивало до 1389. када је пренешено у Трепчу, а потом је 1460. године било пренесено у Софију где је остало до данас.

4. Српско – византијски стил у доба краља Милутина

У току XIV века, у српској црквеној архитектури, долази до великих промена. Црква се у том периоду, за разлику од ранијих, рашких споменика, граде по угледу на византијске узор, у облику уписаног крста. До ове промене дошло је услед ширења граница српске државе према југу, и њеном приснијем контакту са византијском културом.

²⁶ Јанковић Ж. „Задужбинарство краља Милутина“, епархијски управни одбор епархије загребачко-љубљанске, Загреб, 2009. стр. 133.

²⁷ Фајфрић Ж. „Света лоза Стефана Немање“ Сремска Митровица, 2009. стр. 283.

Стефан Првовенчани је био први који је заузео Призрен, а даља нагла ширења српских територија имамо у времену краља Милутина, 1282. године. Милутин није био само добар владар, него и наш највећи задужбинар и градитељ Светих Божијих цркава и манастира. Па се стога овај период црквене архитектуре и назива „Милутиново доба“.

Цркве се у овом периоду градеса основном правоугаоног уписаног Крста. Олтарске апсиде су најчешће тростране, а изнутра полукружне. На преласку сводова, који образују Крст, подиже се квадратно постоље са најчешће осмостраним кубетом. На угловима између кракова Крста су нижи сводови на којима се налазе мала кубета код петокуполних цркава²⁸.

5. Закључак

И тако је свој земаљски живот свршио овај најјачи српски владар, који је изградио Србију у најјачу балканску силу, од које је дрхтала и сама Византија. Његов значај за развој Србије, није могуће тако лако описати. Располагао је са доста финансијских средстава уз помоћ којих је могао да унајми велику оружану силу, као што је исто тако био и изузетно плодан градитељ. Њему се приписује изградња чак четрдесет задзжбина. Милутин је умео да увиди велики значај цркве у тадашњем свету и да њен утицај и ауторитет још више оснажи величанственим грађевинама и задужбинама. Са њим настаје и време највећег напредовања српског монаштва. Уместо до тадашњих ретких и врло скромних манастира, јављају се многољудне и богате монашке заједнице.

Многи су приговарали на Милутинов приватни живот и његово стално мењање жена (то су: „Пре ступања на престо, био је ожењен Јеленом, српкињом, властеоског рода, из овог је рожен престолонаследник Стефан, други брак му је био са ћерком господара Тесавије, Јована I Анђела; затим се оженио Драгутиновом свастиком, Јелисаветом; затим је био у браку са Аном, ћерком бугарског цара Георгија I Тертера, а пета жена му је била шестогодишња Симонида, ћерка Андроника II“²⁹). Још једну ствар му замерāju, а то је

²⁸ Види: Симић, П. „Црквена уметност“ Фоча, 2007. г. стр. 233 – 236.

²⁹ А. Веселиновић и Р. Љушић „Српске династије“ Нови Сад – Београд, 2001. година, стр. 44.

проблем који је настао око не постављања престолонаследника и замерају му то што је имао лош однос са својим синовима.

Милутин је оставио велику и снажну Србију украшену велелепним здањима црквене архитектуре, али је изнутра држава била страховито подељена што долази до изражаја и на самој његовој сахрани. Томе је у многоме допринело и нерешено питање наследника. Ови разлози ће касније бити и главни узрок пада и цепања српске царевине, цара Душана. Краљ Милутин је својим великим добротворствима заслужио достојанство да постане светитељ Божији. Тако га и данас Православна црква прославља 30. октобра по старом, а по новом календару, 12. новембра.

Никола Стојановић,

ученик петог разреда